

ỌDỊDA ILU IGBO NA SENCHURI NKE IRI ABỤỌ NA OTU

Patrick Ik. Umezi

Ngalaba Amụmamụ Igbo, Afrika na Eshia,

Mahadum Nnamdị Azikiwe, Ọka, Naijiria

08063883811

pi.umezi@unizik.edu.ng

Ụmị edemede

Edemede a bụ maka ọdịda ilu Igbo na senchuri nke iri abụọ na otu. Ihe nwanchọcha bu n'obi bụ ichọputa ma detuo ọnọdu ọjọọ e tinyeghi ilu Igbo n'okwu Igbo nọ na senchuri nke iri abụọ na otu. Ihe kpalitere nwanchọcha ime nchọcha n'isiokwu a bụ na etu ndị mmadụ si etinye ilu Igbo n'okwu Igbo n'oge ochie abụghị etu ọ dị n'oge ugbo a. N'agbanyeghi mgbanwo ọjọọ dị etu a, o nwebeghi onye merela nchọcha ime ka uche ndị mmadụ rute n'ebe ahụ. Nwanchọcha gbara mbọ lechighaa anya azụ mgbe ezi dị n'ukwu ụkwa, were gosiputa na ọ bụ ilu Igbo bụ uwe ebube asụsụ Igbo yi were apụta n'ogbo. Nke a mere na ụmụaka na kwa ndị okenye na-agba mbọ mụta ilu Igbo ma were ya na-ekwu okwu oge ọbụla n'ebe o kwesiri. O weputara uru dị egwu nke a wetara maka asụsụ Igbo. N'agbanyeghi ihe ndị a, mgbanwo ọjọọ putara na senchuri iri abụọ na otu bụ na ọtụtụ ụmụafọ Igbo anaghị etinye ilu Igbo n'okwu mgbe ha na-asụ asụsụ Igbo. Nwanchọcha chọputara oghom ọnọdu dị etu a nwere ike ibute, ma tuputakwuazi atumatụ etu e nwere ike isi gbochie ya bụ ajọ ọnọdu. Ụfọdu n'ime ha bụ ndị a: Ndị Igbo ga-ebugodu ụzọ hụ asụsụ Igbo n'anya ma were ya na-eme ọnu; ndị nne na nna ga-agba mbọ na-eweputa oge maka ọzụzụ ụmụaka n'ezinaụlọ ha dị iche iche. Ndị gọọmenti na ndị ọzọ agụmakwụkwọ dị n'aka ga-agba mbọ na-achikọba asommpiri nrụrịta ụka n'ogo dị iche iche n'ụlọakwụkwọ ndị dị n'ala Igbo na kwa ebe ndị ọzọ ndị Igbo bi.

Ndubanye

Onye amaghị ebe mmiri bidoro mawa ya anaghị ama ebe ọ nọrọ zere mmiri. Maka na obodo na-efu efu na -achị ọchị anaghị afọ ma ọlị. Ilu bụ otu n'ime mgborogwu ji asụsụ Igbo; e gbupu ya, asụsụ Igbo anwụọ. Ọ bụ maka nke a ka Achebe (1958) ji si na ilu bụ mmanụ ndị Igbo ji eri okwu.

E techaa ofe ma e tinyeghi ya ogiri, uto ya anaghị apụtachacha. N'oge ochie, otu n'ime ihe ndị e ji ama onye bụ ọkaokwu n'asụsụ Igbo bụ site n'etu o si eji ilu agwọkọ okwu ya. Maka na mmọnwu eyighi mbenukwu gba ọtọ. Nke a mere ka ndị mmadụ na-etinye uchu n'ịmụta ilu Igbo dị iche iche ma jiri ha na-ekwu okwu. N'oge ahụ, mgbe ọbụla mmadụ tụtụ ilu, ndị nūrụ ya na-echemi echiche ime iji ghọta echiche ndinime ilu ahụ bu. Ọ bụ ya kpatara ndị Igbo ji bụrụ agburu puru iche na Na[jiria, maka na okwu siwe ike n'ogbo, ha ejiri ilu na-agwarita onwe ha okwu; niihi na ogbodu anaghị anụ ihe mmọnwu na-ekwu. Ọ bụ eziokwu na agburu na kwa asụsụ dị iche iche dị na Najiria nwegasiri ilu dị iche iche ha ji achọ asụsụ ha mma, ilu Igbo na-apụ iche site etu ndị Igbo si akwanyere ya ugwu iji gosi na ọ bụ na ya ka amamihe Chukwu ji gozie ndị Igbo gbadoro ụkwu.

Ka o sila dī, n'oge ugbo a, isi ajụ adighikwa n'ebe a ronyere ya. Maka na ofeke mụta ita atụ, osisi dī n'ohia agwụ. Ọtụtụ ndị Igbo na-alaghachizi azụ n'etu ha si etinye uchu n'ịmụta ilu Igbo na kwa iji ya ekwu okwu n'ogbo. Ụfọdụ ndị kpọrọ onwe ha ndị ọkaokwu n'asụsụ Igbo taa nwere ike ikwu okwu n'ogbo n'asụsụ Igbo ihe kariri otu awa ma ọbụladi otu mkpuru ilu agaghị abata n'okwu ha. Nke a meziri ka ụfọdụ mmadụ kwusi itinye uchu n'ịmụta ilu Igbo na kwa itinye ya n'okwu n'onodu ọbụla. Ụfọdụ na-ewe ilu ka ihe e ji akpa ọchị. Nke a mere na ụfọdụ oge onye tūo ilu Igbo n'oge ọ na-ekwu okwu, ndị mmadụ achiwa ọchị maobu kwara ya aka, kama ha ga-echemi echiche ime iji ghọta echiche ndinime dī n'ilu ahụ. Nke a meziri ka onodu ilu n'asụsụ Igbo na-adatu adatu.

Ihe a kpụ n'onu agwughị, agba anaghị ezu ike. Ụfọdụ ndị mmadụ emeela nchọcha na ngalaba dī iche iche gbasara ilu Igbo n'udi dī iche iche. N'agbanyeghi mbọ niile ha gbarala, o nwebeghi onye lebara anya n'onodu odida ilu Igbo na senchuri nke iri abuo na otu; n'agbanyeghi na ọ dī nnukwu mkpa ka e mee nchọcha dī etu a maka odimma na uto nke asụsụ Igbo n'oyọ. Ọ bụ nke a kpalitere odeo ime nchọcha puru iche ma tinye mkpisi ya n'akwukwo ka ọ mara ka ya bụ nkata ga-esi ghoo ngiga. N'edemede a, odeo ga-eleba anya n'onodu ilu Igbo n'oge ochie na kwa onodu ya n'oge ugbo a.

Nkọwa ilu

Ọtụtụ ndị mmadụ dī iche iche enyela nkọwa banyere ilu na nsirihu dī iche iche. Ọfomata (2016) si na ilu bụ echiche miri emi nke Chineke si n'onu onye maobu ndi kwuru ya were weputa. Nkọwa ofomata metutara ilu

dị ka o si dị n'asụsụ dị iche iche. O bughị ilu naanị n'asụsụ Igbo. Nke a gosiri na asụsụ ọbụla nwere ilu ha ji etinye ukoro uto n'ububọ. O gosikwuaziri na ilu abughị okwu nkịtị kama o bu okwu amamihe e weputara maka echi.

Obiechina (1975) kowara ilu dị ka mkpuru akị nke akonauche ndi odinala juputara n'ime ya. N'echiche Obiechina a ga -asi na ilu bu udara na-eweputa uto okwu Igbo nke mkpuru juputara n'ime ya bu okwu amamihe, akonauche, nkuzi na nghota miri emi. Nkwa Obiechina na-egosi na ilu di omimi, o bughị okwu nkịtị. Ihe juputara n'ime ya bu okwu amamihe nke na-etinye ukoro uto n'okwu ma nyekwuazi nkuzi puru iche nke ndi mmadu ga-eji na-eto n'amamihe. Ihe o putara bu na amamihe ndi Igbo gbadoro mgborogwu n'ilu ha ji ekwu okwu.

Nwadike (1981), n'aka nke ya, mere ka a mata na ilu bu okpurukpu okwu ndi mmadu kwuru n'otu ebe na n'otu oge, nke mechaara buru ihe ndi ozo ji ama atụ. Site na nkwa a, Nwadike na -eme ka a ghota na ilu Igbo anaghị esi n'elu ada. Ilu niile si n'echiche na kwa onu mmadu were puta n'otu ebe na n'otu oge.

N'otu aka ahụ, Olugbamigbe (2003) na-akwa na ilu bu okwu ndi e si n'ihe a choputara na ihe a huru banyere ndu na kwa mmekorita mmadu na ibe ya n'etiti onwe ha na kwa na gburugburu ha. Nkwa Olugbamigbe gbadoro ukwu n'ebe ilu na-esi aputa. O na-akwa na ilu obula na-esi n'ihe na-eme na gburugburu ndi na-atu ya were aputa. O bu ihe na-esite na mmekorita mmadu na ibe ya. O bu nke a ga-eme ka ilu ahụ nwee echiche na kwa nghota zuru oke n'ebe ndi nwe ya no.

Ezema (2012) si na ilu bu nnu na mmanu ndi Igbo ji esu okwu. N'otu aka ahụ ka Nwala (2010) si kwuo na ilu bu mmanu ndi Igbo ji eri okwu. Ha na-akwado echiche Achebe (1958), onye hutara ilu di ka mmanu ndi Igbo ji eri okwu. Nkwa ha sitere n'echiche ndi Igbo bido n'oge ochie, nke putara na di ka e si esuru ji na mmanu were eri, etu ahụ ka e si esuru okwu n'ilu were ekwu. Ya bu, etu mmanu si eme ka ji toto uto, ka ilu si eme ka okwu daba nke oma ma dikwa uto na nti.

Okafor na Osondu (2013) dere na ilu bu ngwaoru ndi okenye ji eme ire n'okwu. Nkwa ha gbadoro ukwu n'oru e ji ilu aru n'okwu Igbo. Ndi Igbo si na okwu banye n'agaliga, a choba ndi nwere onu ogologo. O bu ilu ka e ji ekwu okwu mgbe obula okwu siri ike. Ihe o putara bu na onye amaghị ilu ekwesighi iso n'izu mgbe ihe a na -akpa di omimi. O bu nke a ka Okafor na Osondu ji nye ilu udi nkwa di etu a.

Igbo (2012), n'aka nke ya, mere ka a mata na ilu bu nkenke okwu na-akowaputa eziokwu ma na-enyekwa ndumodu. O kowakwara ya di ka okwu ndi a chikoro onu maka iji na-akowaputa etu e si ahuta ndu kwa ubochi; o na-enye okwu onodu oma, nnabata oma na kwa isi uto.

Echiche ndịmmadu banyere ilu

Kanu (2017), site na nchọcha o mere maka ilu n'ala Igbo na mkpa ilu dị n'Afrika, kowaputara na ilu bu a hughị ebule a naghị eli dike n'asụsụ ndị Afrika. O si na ndị Igbo, n'uzọ puru iche, enyela nkowa banyere ilu n'uzọ di iche iche di ka akwukwori e ji eri okwu; mmanu e ji eri okwu wdg. Ndị mba Zulu na Sautu Afrika si na e wepu ilu n'asụsụ oḅula, a mara na a gbaala asụsụ ahụ akpukpo. Ya bu na o nwezighi ahụ nke o ji enwe mkpuruobi.

Ka o sila di, Kanu (2015a) si na ndi Yoroba kowara ilu di ka anyinya e ji achu okwu gbafuru agbafu. O na-ebu amamihe na usoro obibi ndu ndi Afrika nke otutu agburu di iche iche. O na-esi n'etiti ndi mmadu aputa na-egosiputakwa ndu ha na-ebi, nkwenye ha banyere uwa na onodu mmadu no na ya. Nchocha Kanu bara uru nke ukwu. O gosiputara n'ezie etu asusu di iche iche di n'Afrika si eji ilu etinye ukoro uto n'okwu. O gosikwuaziri na ilu bu isi a huru kwawa okpu n'ebe asusu di iche iche di, o kachasi asusu mba di iche iche di n'Afrika.

Mbiti (1970), site na nchocha o mere banyere amamihe na nkwenye ndi Afrika, choputara ma kwuputa na o bu n'ilu ka a na-ahuta amamihe na nkwenye okputorokpu ndi Afrika. O na-ahuta ilu di ka odono ebe amamihe ndi Afrika gbakoro. Nchocha Mbiti bara uru nke ukwu. O na-egosi ihe na-eme n'uwa taa. O doro ewu na okuko anya na amamihe ndi Afrika zoro n'ilu ha ji ekwu okwu. Ya bu na ilu abughị okwu nkiti; o na-eziputa echiche miri emi.

Nwadike (2009), site na mbọ o gbara ichoputa etu ilu Igbo si di mkpa na ndu ndi Igbo, choputara na ilu Igbo gbadoro ukwu n'akparamagwa na kwa usoro obibi ndu ndi Igbo. Nkowa ya bu na ihe mejuputara ilu Igbo bu ihe banyere ndu na nkwenye ha di iche iche. Nke a gosiri na o bu echiche ka e ji ewube ilu. Nchocha Nwadike bara uru nke ukwu. O gosiputara n'ezie na ilu Igbo na-eziputa ndu na nkwenye ndi Igbo n'uzọ di iche iche. O na- eziputa etu echiche ndi Igbo di, o kachasi echiche onye na-ekwu okwu na nke onye o na-agwa. O gosiri na tupu mmadu aghota ilu Igbo nke oma, o kwesiri na onye ahụ ga na-eche echiche ma nwekwuazi nghota di ka onye Igbo, maka na ilu na echiche bu umunne.

Ofomata (2004) mere ka a mata na n'agbanyeghi na asusu niile di n'uwa nwere ilu na okwu nka di iche iche ha ji achu okwu mma n'asusu ha, asusu Igbo puru iche. A bia n'asusu Igbo, ilu na-emetuta ma asusu ma ndu ndi Igbo. Ilu Igbo juputara n'amamihe na echiche miri emi ndi na-egosi na nghota ndi Igbo nwere banyere uwa di omimi. O kowaputara na ilu Igbo bara uru na ngalaba di iche iche. Ufodu n'ime uru di n'ilu Igbo gunyere: ilu

Igbo na-ewulite amamihe n'ime mmadu, o na-eme ka onye okaokwu nwee ike chikota okwu ya onu n'otu oge ma ziputa echiche miri emi, o na-enyekwuazi aka n'idozi okwu na icho okwu mma. O bu ihe ndi a na-eme ka okwu Igbo obula e tinyere ilu nwee ukoro utu di egwu. O gara n'ihu choputa na onye obula na -asu asusu Igbo ma o bu nwaafu Igbo ma o bughii, ga-agba mbu muta ka e si etinye ilu Igbo n'okwu Igbo; maka na amamihe ndi Igbo gbadoro mgborogwu n'ilu Igbo. Mgbe obula e ji ilu Igbo ekwu okwu, o na-eciputa amamihe onye na-ekwu okwu ahu. N'otu aka ahu, onye obula e jiri ilu gwa okwu, o ghota ihe e kwuru na-egosikwuazi na o ma ihe. Mana o buru na o ghogha ya, o gosiri na amamihe adighi n'ime ya. Nke a mere ndi Igbo ji asi na onye a turo ilu kowaara ya, a mara na ego e jiri luo nne ya lara n'iyi.

Nchoputa Ofomata putara ihe na ndu ndi Igbo bido n'oge ochie ruo n'oge ugbu a. Ilu Igbo bu a hughi ebule a naghii eli dike n'ebe asusu Igbo di. Ya bu na asusu Igbo gba otu ma e wezuga ilu Igbo. Nke a mere na tupu mmadu aburu okaokwu n'asusu Igbo, onye ahu ga -ama na-etinye ilu n'okwu etu o kwesiri na kwa mgbe o kwesiri. Niihi nke a, o di ezigbo mkpa ka onye obula na-asu Igbo gbaa mbu jiri ilu Igbo na-etinye ukoro utu n'okwu oge niile.

N'otu aka ahu, Anugom (2010) mere ka a mata na ndi Igbo na-esite n'ilu, akpaalaokwu, ukabuilu, mmemmadu wdg, egosiputa etu ha si ahuta uwa na ihe niile di n'ime ya. O bukwazi n'uzo di etu a ka ha si egosiputa amamihe ha. Nchocha Anugom gbasara ilu Igbo putara ihe na ndu ndi Igbo. Ka ihe si di ugbu a, o gosiri na omenala na usoro obibi ndu ndi Igbo na-aputa ihe n'ilu Igbo di ichie ichie. N'oge ochie, mgbe agumakwukwo n'usoro Bekee abjabeghi n'ala Igbo, ilu bu otu uzo ndi Igbo si azulite umuaka n'usoro omenala. Nke a bu maka na okwu ndumodu na ihe mmuta di ichie ichie juputara n'ilu na kwa akpaalaokwu Igbo di ichie ichie.

Ka o sila di, Davids (1980) gbara mbu mee nchocha ichoputa omimi mmekorita di n'etiti ilu Igbo na okwu Igbo. O choputara ma kowaputa na ilu Igbo kuru akwu n'okwu Igbo. Nke a kwadoro okwu ndi Igbo na-ekwu si, "Mgbe ilu m gwuru ka okwu m gwuru." Nke a na-egosi na isi sekpu nti n'okwu Igbo niile bu ilu e ji eziputa ha. Nchocha Davids putara ihe n'etu ndi Igbo si akwanyere onye okaokwu obula ji ilu acho okwu ya mma ugwu site n'oge ochie ruo n'oge ugbu a. Nchocha ya bara nnukwu uru maka na o nyere aka n'ikpolite umuafu Igbo ka ha gbawa mbu muta ilu Igbo, chekwawa ya ma jirikwa ya na-ekwu okwu.

Edeh (1985), n'aka nke ya, mere nchọcha na gburugburu ala Igbo ichọputa nkwenye ndị Igbo banyere ụwa a na ụwa ọzọ. Ọ chọputara na ilu dị mkpa na ndụ ndị Igbo dị ka o si metụta mmekọrịta ndị mmadụ na ibe ha. O mere ka a mata na e ji ilu eme ọtụtụ ihe n'ala Igbo dị ka idozi esemokwu, ikwu okwu maka alụm dị na nwunye, ikpa oke ala wdg. Ọ sị na okwu ndị okenye niile juputara n'ilu Igbo, nke na-egosiputa amamihe ndị Igbo n'ogo dị iche iche. Ilu mere asụsụ Igbo ka ọ bụrụ asụsụ nka site n'ebube na-esi na ya apụta. N'okwu ya, ọ bụ eziokwu na o nweghị ebe e deturu amamihe na nkwenye ndị gboo gbasara mmadụ, ndị mmụọ, anụmanụ, osisi, ahịhịa dị n'ohịa, elu, ala, obodo ndị mmadụ, ala mmụọ, wdg; mana e chekwabara ihe ndị a n'ilu Igbo. Nchọcha Edeh bara uru nke ukwu. Ọ putara ihe na ndụ ndị Igbo. N'ezie, ihe mejuputara ilu Igbo bụ nkwenye dị iche iche ndị Igbo nwere banyere ihe ndị dị na gburugburu ha dị ka ihe nhurunuuche na ihe nhurunaanya dị iche iche.

Mbah na Mbah (2007) kwadoro echiche Edeh site na nchọcha ha mere banyere ilu Igbo na onọdu ya n'asụsụ Igbo. Ha kọwara na ilu Igbo bụ amamihe a chikọbara ọnụ na kwa akọnauche e kpokọbara ọnụ kamgbe afọ kwuru afọ ma burukwa nke e wekọtara ọnụ na nghota dị mfe. Nkọwa ha bụ na ihe mejuputara ilu Igbo bụ echiche na nghota ndị Igbo n'akukụ ndụ dị iche iche site n'agburu ruo n'agburu.

N'agbanyeghi nke a, Basden (1921) mere nchọcha banyere ndụ ndị Igbo dị ka otu agburu dị na Naijiria. Ọ chọputara na ilu, akpaalaokwu, akukọ ifo na akukọ ala bụ ihe juputara na mkparịta ụka ndị Igbo. Ọ kọwaputara site na nchọputa ya na tupu onye ọbụla enwee ike isonye nke ọma n'ububọ ndị Igbo ma ghotakwuazi ihe ha na-ekwu nke ọma, onye ahụ ga-abụ a kwaa a kwurū n'ilu Igbo. Nke a mere o ji kpebie na okwu Igbo niile juputara n'ilu na akpaalaokwu. N'okwu ya, narị kwuru narị ilu Igbo dị iche iche ka ndị mmadụ na-atụ. Ha ji ya ajụ ajụjụ jirikwa ya enye ọsịsa ajụjụ dị iche iche. Ọ sị na nkọwa ilu na akpaalaokwu ọfọdu na-edo anya; ebe ọfọdu n'ime ha anaghị edo anya. Ihe ndị a ka o jiri kpebie ma kwuputa na okwu Igbo niile juputara n'amamihe na echiche miri emi. Nchọcha Basden bara uru nke ukwu, maka na o nyere aka gbaa ndụ ndị Igbo n'anwụ n'uzọ o si metụta ilu n'ububọ. Nke a gosiri na ọ dị nnukwu mkpa ka onye ọbụla na-amụ maọbụ na-asụ asụsụ Igbo gbaa mbọ gbanye ilu Igbo na mbọ iji nwee ike sonye nke ọma na nkata ọbụla metụtara ya.

Echebima (2015) chọputara na ilu Igbo dị nnukwu mkpa na mmekọrịta mmadụ na ibe ya. Ọ sị na asụsụ Igbo juputara n'ilu, nke bụ ihe na-etinye isi uto n'ububọ. Ilu na-eme ka okwu Igbo gbanye mgborogwu siri ike ma putakwuazi ihe dị ka ọkọrọta na-egosiputa echiche miri emi dị n'ime okwu nke e ji ya kwuo. Ọ gara n'ihu kọwaputakwuazi na ilu Igbo bụ okwu amamihe sitere n'aka ndị nna nna anyị ha gafee agburu dị iche iche

were site n'aka fere aka ruo anyị aka. Ilu Igbo anaghị anwụ anwụ; ọ bụ nwata tote o tokwuru. Nchọcha Echebima na-akọwa na ilu abughị okwu nkịtị. Ilu ọbụla nwere echiche miri emi ọ na-eziputa. Ya bụ na mgbe ọbụla a tụtụ ilu Igbo, o kwesiri na onye ọbụla nūrū ya agaghị aghọrọ ya elu elu; kama ọ ga-echemi echiche ime iji ghọta ihe ya bụ ilu na-ekwu. Ọ si na ilu Igbo dị anwụ anwụ. Nke a gosiri na agburu ọbụla ga-enweriri ihe ndị dị n'agburu ha ndị ha ga-eji na-emebe ilu n'uzo dị iche iche. Nchọcha ya bara nnukwu uru niihi na o gosiri mkpa ọ dị ka agburu ọbụla gbaa mbọ chekwaba ma na-atụ ilu Igbo bụ oku nna nna ha gunyere ha n'aka.

N'iga n'ihu, Arinze (1979) mejuputara ebumnobi ya nke bụ ichoputa etu ichu aja na ofufe chi si aga n'omenaala Igbo. Ọ bụ na nchọcha a ka ọ nọchoputa na ndị Igbo na-eji ilu agwa ndị mmuo okwu. Nke a putara na ilu Igbo dị ezigbo mkpa n'igba afa, ichu aja, igọ oji, igọ ọfọ, na kwa ikpe ekpere ndị ọzọ dị iche iche n'ala Igbo. Ọ chọputara na otu ihe e ji ama onye afa wara maka ibu dibia afa bụ na onye ahụ ga-abu ọkaibe n'ilu Igbo. Nke a bụ otu n'ime akara ndị na-egosi na afa wara mmadu. Otutu oge ndị dibia na-agba afa, otutu okwu na-esi ha n'onu aputa bụ ilu. Nke a bụ iji gosi mmekọrịta dị omimi dị n'etiti ndị mmadu na ndị mmuo. Etu ahụ ka ọ dịkwa mgbe ndị Igbo na-ago oji, mgbe ha na-achụ aja dị iche iche maobu na-ekpere chi dị iche iche. Nchọcha Arinze gosiputara n'ezie na asusu Igbo bụ ndu ha. Uwa ndị Igbo bụ uwa ndị mmadu na ndị mmuo. Ha na-egosiputa otutu nkwenye ha site n'asusu ha. Nke a na-aputakarị ihe n'etu ha si eji ilu ekwu okwu. Ya bụ n'ala Igbo, mmuo na mmadu na-akparita uka. Otu ihe na-enye aka ime nke a bụ ilu. Ọ putara ihe n'ihe na-eme taa n'ala Igbo. O doro anya na otutu oge e wete oji n'ezinaulo maobu n'ogbakọ dị iche iche, a na-achọ okenye ka ọ gọọ oji ahụ. Mgbe okenye na -ago oji, otutu okwu na-esi ya n'onu aputa bụ ilu iji gosi mkpa ilu dị n'ebe ndị Igbo na chi ha nọ.

Chukwu (2014) kowara na asusu Igbo bụ ilu, ilu buru asusu Igbo. Ọ kowaputara na ndị Igbo na-ahuta ilu dị ka uzọ kacha mma ma dikwa nkenke iji kwuo okwu. Ọ bụ ilu ka e ji ama onye bụ onye Igbo. Nke a mere na onye ọbụla rurula ogo ihe e ji mmadu eme n'ala Igbo mana ọ maghi ka e si etinye ilu n'okwu bụ onye a na-ewe ka ofeke. Ihe nke a putara bụ na onye ahụ anaghị esonyere ibe ya n'ihe ha na-eme. Ọ bụ nke a ka ndị Igbo ji asi na a tūrọ ọmara ọ mara, mana a tūrọ ofeke o fenye isi n'ohia. Nchọcha Chukwu gosiri na onye Igbo ọbụla amaghị ilu dika onye nzuzu n'anya ndị Igbo. Onye ahụ so na ndị oso n'izu ama okwu. Ihe ọ putara bụ na ahia ga na- agho onye dị etu a oge niile, maka na a ga na-aghogbu ya otutu oge niihi na otutu nzuko dị iche iche ndị Igbo na-eme bụ ilu ka ha ji ekwu otutu okwu ma kpebie ihe ha kwuru n'ajughị ma o nwere onye anaghị aghota ilu maobu na o nweghi. Ha kwenyere ma kwesie ike na onye Igbo ọbụla kwesiri ighota ilu Igbo. Ya bụ na o nweghi onye nwere ohere

ikowara mmadu ilu. O bu ya ka ndi Igbo ji asi na onye a tuoro ilu kowaara ya, a mara na ego e jiri luo nne ya lara n'iyi. Nchocha ya bara ezigbo uru, maka na o ga-emeghe anya otutu umuafu Igbo ndi anaghi aghota ilu maobu jiri ya ekwu okwu ubochi obula ka ha gbawa mbu tinye uche n'imu ilu Igbo.

N'otu aka ahụ, Umezi (2005), site na nchocha o mere ichikoba ilu Igbo di iche iche, kowara etu ilu si di mkpa na ndu ndi Igbo. N'okwu ya, o si na asusu Igbo gba oto ma o buru na e wepu ilu na ya. Ya bu na ilu bu uwe di ebube a na-eyikwasa asusu Igbo ka o were di mma na nti ma nwee ugwu n'etiti asusu ndi ozo di n'uwa. Nke a mere o ji si na onye na-asu asusu Igbo n'etinyeghi ilu dika onye na-elo utara n'ejighi ofe. Nchocha Umezi ga-enye aka n'ebe o di ukwu n'ibeku ndi Igbo n'ogo di iche iche ka ha gbaa mbu muta ma chekwaa ilu Igbo, maka na mgbe obula ha tufuru ya, ihe o putara bu na ha atufuola ihe di oke mkpa n'asusu Igbo. A si na anya okuko na-eche akwa ya; maka na onye tufuo ihe o ji ama mma, mma ya aruo.

Itinye ilu Igbo n'okwu di ka o si kwesi

O bughị iga ije nwaobogwu bu isiokwu, kama o bu ime ndaghari nwaobogwu maka na ichi ozo abughi naani igbanye eriri ozo n'ukwu. Otu ihe bu imuta ilu Igbo di iche iche, ihe nke ozo bu imata etu e si etinye ilu ndi ahụ n'okwu Igbo ka ha were tinye ukoro uto n'ububu. Ebumnoobi e ji eji ilu ekwu okwu abughi iji kpaa ndi mmadu ochi, kama o bu iji nye okwu ahụ echiche miri emi, ya na ka o were to o uto na nti.

Maka itinye ilu n'okwu Igbo etu o si kwesi, okwu ga-ebu ihe olemaole n'obi. Nke mbu bu ndi o na-agwa okwu. Okwu ga-amata ma ndi o na-agwa okwu ha abu ndi okenye, ndi ntorobia ka ha abu umuaka. O ga-atule ma ha abu umunwoke ka ha abu umunwaanyi; biakwa tulee ka nghota ha si di. Ihe ozo okwu na-ebu n'obi bu oge o na-ekwu okwu ahụ. A si na o bu egwu dara n'ihu nwata ka nwata na-agba. Oge na-aga, ihe a na-agbanwo. Mgbanwo a na-emetutakwuazi usoro obibi ndu ndi mmadu n'uzo di iche iche. Ya bu iji mee ka ilu di ire, okwu ga-agba mbu tinye ilu metutara oge a no n'ime ya n'ububu. N'otu aka ahụ, okwu ga-ebukwuazi ebe o no were na-ekwu okwu ahụ n'obi. Gburugburu mmadu no na ya na-emetuta ilu ndi na-eziputa echiche di mma n'ububu. Ilu bu ihe ndi na-eme na gburugburu di iche iche. Ya bu na tupu ndi mmadu aghota ilu nke oma, ha kwesiri inwe echiche nsiripụ ilu ahụ, maka na ufodu ilu nwere ike nwee echiche n'otu gburugburu ma ha enwela echiche di etu ahụ na gburugburu ndi ozo. Ihe ozokwa okwu ga-ebu n'obi maka itinye ilu n'okwu n'uzo kwesiri ekwesị bu ihe kpata o ji ekwu okwu ahụ. O bu etu anu ohia si agba oso ka e si agbanyere ya egbe. Ihe kpata okwu ji ekwu okwu ga-eme ka a mara ilu kwesiri ekwesị maka ya. Okwu obula nwere ilu ga-enye

ya ukoro uto. O bu ihe ndi a ga-enyere ya aka imata nke oma ilu ndi ga-adaba adaba n'okwu o na-ekwu.

N'aka nke ozọ, onụu maobu ndi a na-agwa okwu kwesiri ibu n'uche na ihe kpatara okwu ji etinye ilu n'okwu bu iji nye okwu ahụ ukoro uto na echiche miri emi. Ya bu na o bughị ime ka ndi mmadu chia ochi. Nghota ndi a ga-eme ka onụu gbaa mbọ tinye uche n'okwu ndi ahụ ma gbaa mbọ ighota echiche ndinime nke ilu obula bu. Nke a ga-enyere ya aka ighota nke oma ebe okwu chere ihu ya mgbe o na-ekwu okwu.

Uzo si amulu n'oge ochie

Asusu ire nne obula bu ihe a na-ebido na nwata amu. N'oge ochie, mgbe agumakwukwo n'usoro ndi Bekee abiabeghi n'ala Igbo, ndi Igbo na-eji oge ezumike di iche iche amuta ihe di iche iche gbasara asusu na usoro obibi ndu ha. N'oge ahụ, egwu onwa na oge ezumike ndi ozọ na-abukari ohere e ji eme nke a. Di ka ihe si di n'oge ahụ, o na-agu umuaka agu imuta ilu ohuru tinyekwu na nke ha mabu na mbu. Nke a mere o ji agu ha agu ino ndi okenye nso otutu oge iji nu ilu ndi si ha n'onu aputa na kwa iju ha otutu ajuju gbasara nsiripu na mputara ilu ndi ahụ. Etu a ka o di tupu obibia ndi ocha n'ala Igbo nke butere nhazi agumakwukwo n'usoro Bekee.

Ka o sila di, mgbe ndi ocha wetara agumakwukwo nke ogbara ohuru, nke di n'udi imuta etu e si agu na etu e si ede, asusu Igbo sokwa n'okpokopi asusu ndi ha kwadoro ka o gaa n'ihu. Nke a mere ha ji gbaa mbọ ihazi otografị Igbo ka e were nwee ike ideputa ma na-aguputa mkpurukwu Igbo niile di ka o si di n'asusu mbauwa ndi ozọ. N'agbanyeghi mgbanwo ndi ocha wetara n'usoro e si enye umuaka ozuzu, omumu ilu Igbo bukwa ihe na-echu umuafọ Igbo ura di ka o si di n'oge ochie tupu ndi ocha abia. Egwu onwa na kwa oge egwuregwu di iche iche bu oge umuaka ji ama aka ichoputa onye bu okaibe n'etu e si etinye ilu n'okwu Igbo. Ya bu tupu senchuri nke iri abuo na otu, umuaka na-eji asompi ilu eme egwuregwu ime ulo n'ulokwukwo ha di iche iche n'oge ezumike, maobu na be ha di iche iche.

Atu etu e si amalite nke a bu:

Onye nke mbu: Tu m ilu

Onye nke abuo: Amaghi m ilu ma m tara olugbu maobukazi.

Onye nke mbu amalite. O tuo, onye nke abuo atuo. N'usoro di etu a ka ha ga-emegide ya ganye na ike agwu otu onye n'ime ha. Mgbe ha na -atu ilu ndi ahụ, umuaka ibe ha na-anọ na-ekiri ha ma na-amutakwuazi ilu di iche

iche ndi ha amabughi na mbu. Ka o si di, onye obula e meriri n'asommpi itu ilu obula na-eji ihere ala, ma kwado onwe ya nke oma maka ubochi ozo. O bu n'uzo di etu a ka umuaka Igbo si enye onwe ha ozuzu n'asusu Igbo di ka o si metuta iji ilu Igbo kwuo okwu.

Uru di n'itinye ilu n'okwu Igbo

Ilu bu mmanu ndi Igbo ji eri okwu. Nke a putara na onye Igbo na-ekwu okwu n'asusu Igbo ma o jighi ilu ekwu ya di ka onye na-elo utara n'ejighi ofe. Nke a gosiri na ilu na-eweputa ebube di n'asusu Igbo. Mgbe okwu ji ilu Igbo achọ okwu ya mma, o na-eme ka ukoro uto di n'okwu ahụ puta ihe ma dikwuazi uto na nti.

Ozokwa, itinye ilu Igbo n'okwu ga-enye aka mee ka asusu Igbo gaa n'ihu ma nwee ogologo ndu. Mgbe ndi mmadu na-etinye ilu n'okwu n'asusu Igbo, o ga-eme ka asusu Igbo na-agu ha agu mgbe niile. O buru na nke a emee, o ga-enye aka ka asusu Igbo gbawanye mgborogwu, maka na isu asusu obula oge niile dika igba asusu ahụ mmiri ka o were diwanye ndu.

N'iga n'ihu, iji ilu Igbo kwuo okwu ga-enye aka mee ka ndi Igbo jiri asusu Igbo na-anyasi. O bu ihe mmadu kporo nkita ya ka o ga-aza. Maka na o nweghi onye na-asi na ofe nne ya tere atoghi uto. Asusu niile di n'uwa ha nhatanha. O nweghi asusu ka ibe ya. Nke a mere o ji di mkpa ka ndi Igbo jiri asusu Chukwu jiri choo ha mma na-anyasi. Nke a ga-aka puta ihe ma o buru na ha jiri ilu Igbo na-ekwu okwu.

Mgbawo ojometutara uzoe si etinye ilu Igbo n'okwu

Onye amaghi ihe a na-eme, e were ya mewe ihe a na-eme. Onye kpoo oha ya okporo, ndi mmadu ewere ya kpowe ntu. N'oge ochie, ya bu tupu senchuri nke iri abuo na otu, ndi Igbo ji asusu Igbo anyasi. Nke a mere na ebe obula onye Igbo bi, o ga-agba mbọ na-asu asusu Igbo. O muta nwa, nwa ahụ ga na-asu asusu Igbo. O bu nke a mere ha ji etinye uchu n'imuta ilu Igbo ma jiri ya na-ekwu okwu.

Ka o sila di, e nwere oke mgbawo batara n'usoro obibi ndu ndi mmadu na senchuri nke iri abuo na otu, nke mere ka anyasi ndi mmadu na uche ha di na sayensi na nkanuzu. Nke a putara ihe n'onyasi njiko na ipi igwe komputa. Asusu ndi kara puta ihe n'ime nke a bu asusu Bekee, Frenchi, Jamini na Chajinisi. Nke a mere ka anyasi ndi mmadu puo n'asusu Igbo, lewezie n'asusu mbauwa ndi ozo e ji api igwe komputa. Nke a bu iji hu na ha sonye nke oma na mbọ a na-agba ka uwa buru otu. O bu n'ebe a ka uchu ndi mmadu na-echu maka imuta ilu Igbo na kwa itinye ya n'oru

bidoro nyuwa ka oku a wuru mmiri.

O bu ihe na-agba anya mmiri na otutu ndi Igbo, o kachasi ndi ebighi n'ala Igbo amaghi asu asusu Igbo taa. Ebe o di etu a, keduzi maka itinye ilu Igbo n'oru mgbe ha na-ekwu okwu. Mmadu amaghi asu asusu Igbo bu ihe e ji eme onu taa. Ebe o no jogbuo onwe ya bu na isu asusu Igbo na-emeziufodu ndi Igbo ihere. Nke a bu ajo nwa si owere banye nne ya n'afu. A na-ebe akwa na nkita muru otu, o tagbuo nke o muru amu.

Onodu ojojo a meziri ka iji ilu Igbo kwuo okwu buruzie ihe e ji akpa ochi. Otutu oge, ndi okaokwu asusu Igbo jiri ilu kwuo okwu, kama ndi a na-agwa okwu ga-echemi echiche ime iji ghota ihe ilu ahụ putara, ha akwuwa aka ma chiwakwuazi ochi. Nke a abughi ezigbo akara. O so n'ihe ndi na-etinyere asusu Igbo ukwu ka o were daluo ala.

Oghom di n'etinyeghi ilu Igbo n'okwu Igbo etu o si kwesi

E tinyeghi ilu Igbo n'okwu Igbo bu nnukwu oghom nye uto na mbawanye asusu Igbo. Na mbu, etinyeghi ilu Igbo n'okwu Igbo na-ewetu ugwu di n'asusu Igbo. Ugwu asusu obula nwere na-aka aputa ihe n'ukoro utu na-adi n'asusu ahụ mgbe e ji ya ekwu okwu. Ebe ilu bu ihe na-etinye ukoro utu n'asusu Igbo; o buru na e tinyeghi ilu n'okwu Igbo etu o si kwesi, ihe o putara bu na utu na ebube asusu Igbo agaghi aputacha ihe na ya bu okwu.

Ozokwa, e tinyeghi ilu n'asusu Igbo etu o si kwesi ga-enye aka n'ichula asusu Igbo. Ilu bu ihe na -enye asusu obula ndu. Iji ilu Igbo kwuo okwu dika igba asusu Igbo mmiri ka o were na-eto ma nwee ogologo ndu. Ihe o putara bu na onye anaghi etinye ilu n'okwu Igbo bu mma ka o na-egbu asusu Igbo ka o nwuo piii.

N'otu aka ahụ, amaghi etu e si etinye ilu n'okwu Igbo na-eweta ida mba na kwa obi iju oyi n'isu asusu Igbo. Ufodu oge, ndi amaghi etinye ilu n'okwu Igbo na-ahuta isu asusu Igbo di ka ibu ibu di aru. Nke a na-eme ka ndi di etu a na-asu asusu Bekee otutu oge kara asusu Igbo bu asusu ire nne ha.

Uzoenwere ike isi kwalite itinye ilu n'okwu Igbo n'oge ugbo a

O buru na e gbughi ngwere nwere odudu abuo, nke nwere odudu ato ga-aputa. O bu ihe jogburu onwe ya ma mmadu rigide n'efere nkuwa, o riwe n'ala. Onye gakatarara n'ihu laghachiwe azu bu odida ka o na-ada. N'oge ochie, asusu Igbo bu ihe ndi Igbo ji eme onu. Mana ugbo a, onye Igbo suo Igbo ufodu elelia ya anya ka onye yi azu efe. Onye tuzie ilu ebe o na-ekwu okwu, ndi mmadu achwa ya ochi. Ilu kwesiri ibu ebube asusu

Igbo buruzie ihe e ji eme ejije na akaje. A si na o si taa diwa mma, o diwara gboo. O buru na mmiri ezoghi, chi ka di. E nwere ufodu ihe e kwesiri ime ka ugwu ilu Igbo nwere n'okwu Igbo laghachitekwaazu. Na mbu, ndi Igbo ga-ebugodu uzọ hu asusu Igbo n'anya ma were ya na-eme onu. Nke a ga-amalite site na ndi nne na nna isuru umu ha asusu Igbo n'ezinaulo ha di iche iche. O buru na umuaka were asusu Igbo too di ka asusu ire nne, ha ga-achọ ihe ndi ga-na-etinye ukoro uto n'okwu ha ga-na-ekwu. Ihe ndi nwere ike ime nke a bu ilu na akpaalaokwu di iche iche. Nke a ga-eme ka iji ilu Igbo kwuo okwu na-agu ha agu mgbe obula.

Ozokwa, ndi nne na nna ga-agba mbọ na-eweputa oge maka ozuzu umuaka n'ezinaulo ha di iche iche. O bu ihe na-agba anya mmiri na ulokwukwo na ulogwuregwu di iche iche na-eweghara onodu nne na nna n'ihe gbasara ozuzu umuaka ha. Udi oru Bekee di ugbo a na kwa usoro obibi ndu ogbara ohuru meziri ka otutu nne na nna ghara inwe ohere ha na umu ha inwe nnokọ zuru oke ebe ha ga-anọ were na-enye ha ozuzu di iche iche, na kwa ikoro ha akuko ala di iche iche nke ndi nkuzi no n'ulo akwukwo agaghị enwe ike ikoro ha. Ya bu, ndi nne na nna ga-agba mbọ weputa ohere maka ozuzu umu ha.

Ndi goomenti na ndi ozọ agumakwukwo di n'aka ga-agba mbọ na-achikoba asommpi nruritauka n'ogo di iche iche n'ulokwukwo ndi di n'ala Igbo na kwa ebe ndi ozọ ndi Igbo bi. Na nruritauka di etu a, a ga-ahụ na itinye ilu n'okwu ga-eso n'ihe ga-ebu akara di elu maka ituru ugo mmeri. Nke a ga-eme ka ndi ga-eso n'asommpi ahụ gbaa mbọ mụta ka e si etinye ilu n'okwu Igbo iji hu na ha bu ndi ga-enwe mmeri mgbe obula ha sorọ mpi. Ozokwa, ha ga-agbakwuazi mbọ hu na amumamu ilu Igbo so na ngalaba ihe omumu a ga-ewebata n'usoro agumakwukwo n'ogo di iche iche maka inye asambo di iche iche. Nke a ga-enye aka mee ka ndi mmadu nwee mmasi igu na kwa imuta ilu Igbo nke ukwu ma hu na ha ji ya ekwu okwu oge obula.

Nchikota

N'edemede a, nwanchocha gbara mbọ ziputa onodu di egwu itinye ilu Igbo n'okwu di na senchuri nke iri abuo na otu. Nchocha a gbara mbọ weputa onodu di ugwu ilu Igbo na-etinye n'okwu Igbo mgbe obula o di na ya. Site na nchocha a, o doro anya na n'oge ochie, umuaka na-agba mbọ imuta na kwa itinye ilu Igbo n'ububo mgbe obula ha na-ekwu okwu. E nwekwuaziri usoro di iche iche e si amuta ilu Igbo n'oge ochie.

Ka o sila di, na senchuri nke iri abuo na otu, mgbanwo ojoo malitere batawa n'usoro e si etinye uchu n'iji ilu Igbo kwuo okwu n'asusu Igbo. Nke a mezikwuru na ufodu oge onye jiri ilu Igbo kwuo okwu, o di ka onye ahụ a na-akpa ndi mmadu ochi. Onodu di etu a nwegasiri oghom so ya aga, di ka o si puta ihe na nchocha a.

N'iga n'ihu, nwanchocha gbara mbọ tuputa atumatu ga-enye aka gbochie nsogbu ejighi ilu Igbo ekwu okwu mgbe a na-asu asusu Igbo. O buru na a gbasoo usoro ndi ahụ, o ga-enye aka mee na umuafọ Igbo laghachiri n'amumamu ilu Igbo na kwa itinye ilu Igbo n'ububo mgbe obula ha na-asu asusu Igbo.

Mmechi

O doro anya na nwanchocha gbara mbọ mejuputa ebumnobi o jiri bagide nchocha ya; nke bu ichoputa nsogbu metutara odida ilu Igbo na senchuri nke iri abuo na otu. E mere nchocha a mgbe o kwesiri. Nke a bu iji meghee anya umuafọ Igbo ichoputa nsogbu di n'ejighi ilu Igbo ekwu okwu mgbe ha na-asu asusu Igbo. Nke a ga-enye aka mee na ha na-etinye uchu n'imụ ilu Igbo na kwa n'igba mbomee na ha na-etinye ya n'orunke ga-eme ka asusu Igbo na-etowanye.

Edensibia

- Achebe, C. (1958). *Things fall apart*. New Hampsphere: Heinemann.
- Anugom, O.A. (2010). *Ahụ mmadu: Nsoyuru kwesiri ya*. Owerri: Odenigbo Lectures.
- Arinze, F. A. (1979). *Sacrifice in Ibo religion*. Ibadan: University of Ibadan Press.
- Basden, G. T. (1921). *Among the Ibos of Nigeria*. Onitsha: University Publishing Company.
- Chukwu, C. (2014). *Igbo oratory*. Enugu: ABIC Books & Equip.
- Davids, P. K. (1980). *Ilu Igbo – N'ime Igbo (The text book of Igbo proverbs)*. Onitsha: University Publishing Company. Echebima, G. (2015). *A textbook of Igbo linguistics*. Owerri: Assumpta Press.
- Edeh, E. M. P. (1985). *Towards an Igbo metaphysics*. Chikago: Loyola University Press.
- Ejiofo, P. (2015). *Ajo oria ji asusu Igbo: Okenye ino n'ulo ewu na-amu n'ogbiri*. Awka: Valid Publishng Company.
- Ezema, T.O. (2012). *Nkuzi agumagu odinaala Igbo*. Kotangora: Victory Press.
- Igbo, P.C. (2012). *Elements of Igbo culture and tradition*. Onitsha: Goodmark Printers.

- Kanu, I. A. (2015a). *African philosophy: An ontologico-existential hermeneutic approach to classical and contemporary issues*. Jos: Augustinian.
- Kanu, I. A. (2017). "Sources of igwebūike philosophy: Towards a socio-cultural foundation". N' *International Journal of Religion and Human Relations*. Vol.9 no 1: 1-23.
- Mbah, B. M. & Mbah, E. E. (2007). *Azuonye: Lectures on Igbo literature and stylistics*. Nsukka: University of Nigeria Press.
- Mbiti, J. S. (1970). *African religion and philosophy*. Nairobi: East African Educational Publishers.
- Nwadike, I.U. (1981). *Ntala na nnyocha ogumagu*. Ihiala: Deo Gratia Publishers.
- Nwadike, I.U. (2009). *The Igbo proverbs-A wider perspective*. Nsukka: Pascal Communications.
- Nwala, T.U. (2010). *Igbo philosophy – The philosophy of Igbo speaking people*. New York: Triatlantic Books.
- Obiechina, E. (1975). *Culture, tradition and society in the West African novel*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ofomata, Ch. E. (2004). *Ndezu utoasusu Igbo nke ndi sini o sekondiri*. Enugu: Format Publishers.
- Ofomata, C. E. (2016). *Nsirinweta ilu Igbo (Ilu Igbo, nkowa ya na nsirinweta ya)*. Enugu: Goldfinger Publications.
- Okafor, R. C. & Osondu, S. I. (2013). *Ilu ndi Igbo*. Enugu: Academic Publishing Company.
- Olugbamigbe, Y.S. (2003). "Four decades in the study of language and linguistics in Nigeria". N'Ozo-Mekuri Ndimele (ohz.). *A festschrift for Kay Williamson*. Aba: National Institute for Nigerian Languages.
- Umezi, P. I. (2005). *Oba ilu Igbo*. Enugu: Oktek Pub.